

DOPIS č. 3 (24)

Praha, 2. února 1978

Vážený a milý příteli,

asi jsem dost špatně odhadl situaci, když jsem ohlašoval, že budu psát např. víc o morálních tématech. Nový rok začíná dost divoce: v těchto dnech mi docházejí první podrobnější zprávy o událostech na železničářském plese. Bylo by, myslím, trochu předčasné, kdybych již dnes tuto záležitost komentoval: nevím ještě zdaleka vše, jsem upoután na lůžko a nemohu sám informace shromažďovat. Jsem odkázán na návštěvy. Bude proto asi rozumnější odložit toto zcela aktuální téma na příště.

Ostatně mám splnit slib z prvního letošního dopisu, že Ti poskytnu text jakéhosi „novoročního projevu“, o jehož dalších osudech ostatně dodnes nic nevím. Není na něm nic znamenitého, ale zdá se mi, že bys ho měl znát. Tvá kritika i eventuelní diskuse mi bude vítána. Nuže, toto je ten text:

„V těchto dnech vstupujeme do druhého roku existence a činnosti Charty 77. Naším hlavním cílem nebylo od samého počátku podniknout nějakou politickou akci v čistě technickém smyslu, nýbrž obrátit se s morální výzvou na každého občana, pobídnout každého člena společnosti, aby změnil své náhledy i svůj život. Nezveme lidi, aby podepsali, ale aby udělali něco smysluplného pro druhé, zejména pro ty, kteří jsou diskriminováni. V jistém smyslu ovšem můžeme svou aktivitu považovat za politickou, ale pouze jestliže chápeme slovo „politický“ a „politika“ v jeho odvození z řeckého slova „polis“, to je obec. Poznali jsme, že technická politika, tj. politika moci a násilí je něčím, co narušuje nejvlastnější základy každé společnosti. Domníváme se proto, že oblast legitimních a legálních zásahů státu by měla být všude na zeměkouli a zvláště v naší zemi ohraničena a že naopak sféra svobodných aktivit každého občana by měla být rozšířena a prohloubena.

Za důležitou skutečnost považujeme, že nejtěžší tlak je ve většině zemí Východní Evropy vykonáván na intelektuály. Víme však, že takové nekonformní skupiny intelektuálů pouze reprezentují milióny jiných občanů, kteří jsou neustále okrádáni o svou budoucnost. Většina veřejných dokumentů Charty 77 upozorňovala na to, jak tisíce studentů, básníků, spisovatelů, umělců, vědců, politiků atd., ale podobně milióny jiných lidí jsou zkracováni ve svých základních svobodách a ve svých lidských a občanských právech. Chtěli jsme vrhnout plné světlo na situaci různých skupin a vrstev našich občanů: dosud jsme referovali o situaci našich škol a studentů, naší literatury a umlčených spisovatelů, o všeobecných podmínkách pracujících, o pop muzic atd... a ovšem o jednotlivých případech ilegálních a ilegálních činů různých úřadů vůči mnoha osobám. Jsme přesvědčeni, že takové případy se vyskytují pravděpodobně ve všech zemích, i když na různých úrovních a v různém rozsahu. Proto pocítujeme hlubokou solidaritu a porozumění pro podobné skupiny v jiných částech světa a doufáme, že na jejich straně najdeme podobné pocity vůči nám. Na zemi není možný mír, dokud budou existovat utlačené lidi: nemůžeme být opravdu svobodní, jestliže náš sused trpí pod násilím.“

Sám jistě vidíš (podobně jako já), jak nedostatečně a také nepřesvědčivě je to vše řečeno. Přesto se domnívám, že některé formulace alespoň do jisté míry poukazují k myšlenkám, které stojí za úvahu. Charta

77 není ve své podstatě politickou akcí právě proto, že jí jde o budoucnost jednotlivých lidí i budoucnost celé společnosti. Technická politika počítá jen s tím, co je dáno, co tu už je, a jde-li jí o budoucnost, pak jenom v jakémisi pokleslém, redukovaném smyslu. Ve svém pohledu do budoucnosti se politika orientuje na setrvačnosti a na dynamické procesy, jejichž základ je také dán již nyní resp. již v minulosti. To však představuje jen nepravou budoucnost: ta pravá, skutečná budoucnost je otevřená, kdežto setrvačnosti a dynamické procesy jsou jen mezí její otevřenosti. Není pochybnosti o tom, že sledovat a respektovat tato omezení, tyto hranice otevřené budoucnosti, má značný praktický smysl. Nicméně ve chvíli, kdy se politika zaměřuje jenom na tyto meze a kdy své politické rysy staví na „danostech“, na daných setrvačnostech a daných dynamických procesech, stává se eo ipso exponentem těchto setrvačností a procesů a umocňuje ohrožení skutečné budoucnosti občanů i celé společnosti tím, že koordinuje a integruje setrvačnosti a procesy a likviduje tak mezery mezi nimi, jimiž proniká budoucnost do naší současnosti. Domnívám se, že úkolem politika je zařídit a zařizovat, aby společenský a státní stroj běžel co možná bez poruch, hladce a co možná tiše, tj. aby nerušil individuální ani společenský život, nýbrž aby jej usnadňoval. Technická politika musí být proto přebudována na správu společenských a státních záležitostí. Stát a jeho správní orgány nemohou a nesmějí rozhodovat o společenských a individuálních cílech: cíle si musí stanovit občané sami – individuální cíle individuálně, společenské cíle společně. Také na této druhé rovině, řekněme na rovině netechnické politiky (nebo „nepolitické politiky“) je zapotřebí vůdců, tj. vedoucích osobností, přesvědčivých, promyšlených programů a konkrétního praktického přesvědčování, aby se nejrůznější lidé mohli na něčem shodnout a aby to bylo dost rozumné. Ale tito vůdčové se nesmějí opírat o žádnou státní ani správní autoritu a ze strany státní správy zase naopak nesmějí být vystavováni žádnému tlaku, tj. ani podpoře, ani represí. Zbaveni veškeré vnější, „úřední“ autority, musí být vedoucí „nepoliticky politické“ osobnosti vybaveny skutečnou autoritou osobní, duchovní, mravní, odbornou atd. Této autority se dosahuje jen pomalu a celoživotně, neboť není a nemůže být stanovena žádným usnesením. Takoví lidé nemají váhu proto, že za nimi stojí nějaká organizace nebo široké davy voličů, nýbrž proto, že dovedou vyslovit své myšlenky a návrhy dost jasně a zdůvodnit je dost přesvědčivě, aby v konkrétní situaci a v konkrétním případě získali pro své myšlenky a návrhy co nejvíce příznivců. Takoví lidé získávají své spoluobčany na základě své vlastní přesvědčenosti a na základě své oddanosti věci, kterou předkládají a doporučují. Musíme odbourat funkci profesionálních „získávačů“, kterým někdo dá nejdříve školení a oni pak rozkecávají dál to, co jim bylo řečeno, aniž k tomu měli osobní vztah (takže jsou v krátké době schopni libovolně přejít z jedné pozice na jinou přesně podle toho, jak jim někdo „shora“ „vysvětlí“ a nařídí). A tak dále. Prostě, jsem hluboce přesvědčen, že z profesionálních politiků je třeba udělat správné úředníky a že pravou politiku, tj. netechnickou, „nepolitickou“ politiku je zapotřebí zbavit profesionálů, tj. že jí mají nadále pěstovat neprofesionálové, rozumí se lidé, jejichž skutečnou profesí je něco jiného než politika. Tím se mimo jiné umožní, aby konec politické dráhy nebyl (nemusel být) pro takové lidi životním krachem, umožní to i odchod z politické scény v důsledku

svobodného rozhodnutí na základě rozumné úvahy. A co je po mém soudu nejdůležitější: umožní to vznik atmosféry, v níž mohou vyrůstat charakterní politikové a státníci, kterým je umožněno, aby vedli společnost a národ podle svého nejhlubšího přesvědčení a v duchu svých koncepcí, jež svobodně předložili veřejnosti a na jejichž základě, v důsledku jejichž přesvědčivé argumentace se jim dostalo k tomu pověření a oprávnění. Politik má mít docela určité představy o tom, jak by měla společnost ve svých politických strukturách vypadat a má být ochoten převzít významné funkce ve společnosti pouze za předpokladu, že těmto svým představám může být věren. Je-li naopak nucen učinit kroky, s nimiž nesouhlasí, prostě rezignuje. Když se později ukáže, že měl pravdu, může být znovu povolán, aby v realizaci svých koncepcí pokračoval. Před časem jsem četl v jedné knize pozoruhodnou, byť poněkud zkratkovitou charakteristiku nedostatku politického myšlení a politického vzdělání voličů ve Spojených státech:

„(...) V Americe můžete do smrti zastávat významnou veřejnou funkci, aniž by vás k ní kvalifikovalo víc než čisté ruce, fotogenická tvář a zavřená ústa. Když ještě k tomu dobře vypadáte na koni, jste neporazitelný.“
Skutečná demokracie spočívá v tom, že se občané v základních věcech mohou spolehnout na to, že jimi zvolený bude realizovat svůj program, který ohlásil a který ostatně sleduje po řadu let.

Čisté ruce (jakož i charakter atd.), jsou předpokladem, fotogeničnost vítána, ale nikoliv nezbytná, a „vypadat dobře na koni“ naprosto zbytné (u nás jsou jiné tradice, např. pozdvihování dětiček s pugéty), zavřená ústa jsou však nejzajímavějším bodem celé charakteristiky. Ta znamenají, že volíte, ale přitom nevíte, co z toho vašeho politika vlastně vyleze. Anebo volíte, protože máte za to, že ten politik udělá něco jiného, než co dosud říkal a sliboval (nebo dokonce dělal). Uvedu dva příklady, dokreslující situaci v našich nedemokratických strukturách. Když zemřel Stalin, byli po ruce lidé, kteří si uchovali své politické šance pouze za tu cenu, že prováděli nikoli svou, nýbrž jeho politiku. Politická změna byla nutná, ale nebylo k ní možno dospět tak, že by někdo veřejně vystoupil s kritikou stalinismu a s programem reforem, nýbrž nejdříve bylo zapotřebí zneškodnit Beriju a jeho aparát, potom obratně manévrovat (v tom se např. neosvědčil Malenkov, ačkoliv jeho linie se vlastně od Chruščevovy nelišila) a soustředit nakonec ve svých rukou všecku moc. A teprve někdy potom lze vystoupit s kritikou stalinismu. Pak ovšem je to zbytečné – obvykle je zapotřebí ještě zvláštního důvodu pro to, aby se k takové kritice přikročilo. Může k ní dojít proto, že tím mají být lépe zajištěny mocenské pozice, že k soustředění moci je v dané situaci nutno se lépe opřít o občanstvo a získat jeho podporu atd. atd. Ať už tomu bylo jakkoliv, nebyl a nemohl být po Stalinově smrti po ruce člověk, který by se mohl postavit do čela nové, jiné politiky proto, že byl znám jako Stalinův kritik, nýbrž pouze proto, že do té doby byl „jeho člověkem“. Nic nezaručovalo, nemohlo zaručovat, že se v případě krize k Stalinovým chybám nevrátí. Mohl to být v nejlepším případě muž přechodného období, po němž snad by mohl přijít muž vnitřně méně svázaný se stalinismem: v horším případě by jej mohl vystřídat stejně dobře muž, který by reformy zastavil anebo se dokonce pokusil o nějakou formu návratu (který ovšem doslova a do písmene není nikdy možný). A druhý příklad. Druhý Vatikánský koncil byl možný jen proto, že pro zvolení „správného kandidáta“ bylo ještě trochu brzo a že byl

proto na krátkou přechodnou dobu zvolen kandidát, od něhož se taková iniciativa neočekávala. Je víc než jisté, že by nedošlo k vládě Jana XXIII., kdyby se vyskytl třeba jen dohad, že by to mohlo vyvolat takový reformní nápor, k jakému potom došlo. Reformní směry ovšem existovaly a měly dokonce svou kontinuitu a tradici, jak velmi pěkně a pro méně znalé velmi překvapivě ukazuje Mark Schoof („Výzva nového věku“, Vyšehrad, 1971). Ale bez nečekaného rozhodnutí Janova neměla „obnova církve“ v jejich chápání nejmenší šanci. To je snad velmi dobře vidět z toho, kolik práce se nyní vynakládá, aby „škody“, způsobené nebo alespoň vyvolané Janem XXIII., byly napraveny a zahrazeny (je známý výrok, že Jan panoval jen 4 roky, ale že to bude trvat 40 let, než se podaří napravit, co způsobil).

Vím o námitce, kterou mi můžeš adresovat. Je zbytečné (přinejmenším pro tuto chvíli) líčit, jak by měl politik vypadat v nějaké ideální situaci. Působí komicky, stavím-li požadavek charakterních politiků a nedbám-li toho, že ani Chruščev ani Jan XXIII. nemohli udělat to, co udělali, kdyby to bývalo možné od nich očekávat. Politik přece nemůže ukázat své trumfy, atd. atd. Samozřejmě vím, že každá realizovaná politika je nutně výsledkem kompromisů se skutečností. Jde mi však o to, aby šlo o skutečný kompromis mezi plány a projekty politikovými a mezi skutečností, která dovoluje z těchto plánů a projektů realizovat jenom něco a vyhnout se z toho, co je v rozporu s těmito plány, zase jenom něčemu. Zdá se mi, že politik v největším počtu případů žádný svůj program nesleduje a že se připojuje k nějakému hnutí či směru, aby existenčně obstál se svou profesí a nikoliv aby se pokusil realizovat to, o čem je hluboce přesvědčen. Dokud nemůže politik nahlas a veřejně říci, že je sice přesvědčen, že by se mělo provést určité opatření, že však nenalezl dosti podpory k jeho realizaci a proto že se rozhodl pro takový a takový kompromis, tj. dokud politik neumožní veřejnou kontrolu toho, že nadále sleduje svou linii, i když dělá určité kompromisy, a také veřejnou kontrolu toho, jak daleko jde ve svých kompromisech a zda ze slabosti nebo neobratnosti nejde ve svých kompromisech příliš daleko, do té doby je zřejmé, že společnost je politicky nemocná. A do té doby je pro její ozdravení nutná funkce nezávislých společenských a politických kritiků. Tím musí každá skutečná obroda či obnova začít. Střída generací, změna osob ve vedení apod. nemůže přinést skutečné zlepšení. Je zapotřebí vyhlásit nová kritéria, provést analýzu a formulovat nový program. Základním nedostatkem roku 1968 bylo, že po této stránce nebyl vybaven. Nedomnívám se, že jsme na tom dnes o mnoho lépe. Ještě se k tomu vrátím.

Tvůj

Ladislav Hejdánek